

Norra Möckleby kyrkogård

Norra Möckleby församling, Växjö stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Växjö stift 2006

Magdalena Jonsson
Kyrkoantikvariska rapporter 2006, Kalmar läns museum

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Kort kyrkogårdshistorik	5
Växjö stift – en kort historik	5
Ölnadsresenärer	6
N. MÖCKLEBY KYRKOGRÅRD	8
Kyrkomiljön	8
Kyrkan	8
Kyrkogårdens historik	8
Beskrivning av kyrkogården idag	11
Beskrivning av gravkvarteren A-C med kulturhistorisk bedömning	13
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅRDEN I DESS HELHET	16
ARKIV OCH LITTERATUR	
Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentarisk. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden av kyrkan. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för värden av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövärden.

På uppdrag av Växjö stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/ begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/ samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödsystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av gravrättsinnehavaren. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö och Linköpings stift, samt länsstyrelserna och länsmuseerna i Kronobergs, Jönköpings, Östergötlands och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit länsmuseets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Cecilia Ring och Liselotte Jumme vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar.

Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravningsbredvid varandra. Fram till 1960-talet fanns bruket av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

Växjö stift – en kort historik

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark. Ärkestiftet i Lund omfattade hela nordliga Europa med Skandinavien och Island, de nordatlantiska öarna samt Grönland. Den kyrkliga expansionen med byggande av de första kyrkorna i Småland och på Öland bär därför tydliga spår av sydskanandinavisk påverkan.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala blev ärkebiskopssäte 1634 bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet skapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Värendsdelens utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo, Östbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Växjö stifts gränser mot Linköpings stift kom dock snart att bli föremål för diskussioner. Tvisten löstes först genom den påvelige legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248. Växjö stift kom efter domen att endast omfattas av Varend vilket gjorde stiftet till det minsta i landet vid den tiden. Området som motsvaras av nuvarande Kalmar län tillhörde under medeltiden Linköpings stift.

År 1555 blev Norra och Södra Møre samt Öland ett självständigt kyrkligt förvaltningsområde, ett s k ordinariedom, inom Linköpings stift. Ordinariedomerna inrättades av Gustaf Vasa och var ett sätt att minska biskoparnas makt. Vid samma tidpunkt överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift. År 1583 upphörde Kalmars och även Jönköpings ordinariedomerna. Man återgick då praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudung lades till Växjö stift dit också Östra Njudung fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista härader till stiftet i Växjö.

Kalmar blev åter ett kyrkligt förvaltningsområde 1603 då man blev superintendentia. En superintendentia är ett område som avskilts från ett äldre stift och som senare fick status av eget stift. Ursprungligen ingick hela Kalmar län utom Tjust i superintendentian men med tiden kom Sevede, Aspeland och Tuna län att övergå till Linköpings stift. När Kalmar 1678 blev eget stift omfattade det Södra och Norra Møre, Handbörd, Stranda och Öland. Denna indelning bevarades fram till 1903 då det beslutades att Kalmar stift uppgick i Växjö stift. Sammanslagningen realiserades 1915 då Kalmars biskop Tottie avled. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner. Inom stiftet finns cirka 350 äldre kyrkor och antalet medeltida kyrkobyggnader är stort. De flesta sockenkyrkor omges dessutom av medeltida kyrkogårdar. Under 1900-talet har det tillkommit nya begravningsplatser och även nya kyrkor i städerna.

Ölandsresenärer

Öland tilldrog sig tidigt uppmärksamhet från antikvariska myndigheter och historiskt intresserade. De ålderdomliga medeltida kyrkorna, varav flera fanns kvar in på 1800-talet, samt den stora mängden av förhistoriska lämningar gjorde ön till ett spännande resmål. Somliga reste på uppdrag, andra av egen vilja och intresse. Resorna dokumenterades i dagböcker och anteckningar. I detta material finns rikligt med uppgifter om kyrkobyggnaderna, inventarier, fornlämningar m.m. Däremot finns få uppgifter om kyrkogårdarna. Flertalet av de tidiga ölandsresenärerna var dock duktiga tecknare och deras bilder kan idag lämna många värdefulla uppgifter om hur den kyrkogård som omgav kyrkan

såg ut. Det är först med Gunnar Håkanssons "Öländska personminnen", där flera av de äldre öländska gravvårdarna finns dokumenterade, samt Ragnild Boströms skrifter i serien "Sveriges kyrkor, Öland" som mera omfattande skriftlig dokumentation om kyrkogårdarna förekommer. "Sveriges kyrkor, Öland" finns inte för öns samtliga kyrkor men i de fall de har utgivits finns ett kapitel om kyrkogården som berättar deras historia från 1500-talet fram till mitten av 1900-talet. I rapporterna från inventeringen av Ölands kyrkogårdar hänvisas till flera ölandsresenärer. Här följer en kort presentation av de mest betydelsefulla personerna och deras arbeten.

Jonas Haquini Rhezelius

J H Rhezelius gjorde 1634 en antikvarisk inventeringsexpedition på Öland och i östra Småland. Resan gjordes på uppdrag av Kammarkollegiet. Sverige hade börjat växa fram som en stormakt i norra Europa och en stormakt krävde naturligtvis en storslagen historia. Rhezelius anteckningar och bilder från resan förvaras idag på Kungliga biblioteket i Stockholm.

Petrus Frigelius

Petrus Frigelius var präst och en stor del av sitt liv verksam i Madesjö socken. Under somrarna 1746-55 reste han runt på Öland och dokumenterade av eget intresse bl.a. öns kyrkor. Han var den förste som gjorde avbildningar även av kyrkornas norrsida. Teckningarna återger noggrant olika detaljer, men har fel proportioner.

Nils Isak Löfgren

N I Löfgren var som präst verksam i bl.a. Högsby 1860-81. Han var även fornforskare och mycket intresserad av Öland i en tid då många av öns medeltida kyrkor revs eller byggdes om. Hans skicklighet som tecknare gjorde också att han på många församlingars uppdrag mätte upp den gamla kyrkan och uppgjorde ritningar för en ny.

Abraham Ahlqvist

A Ahlqvist var verksam som präst i Runsten 1827-44. Han var god vän med N I Löfgren som han träffade första gången 1818. Ahlqvist utgav boken Ölands historia och beskrivning där Löfgren bidragit med texter och teckningar. Arbetet hade påbörjats av Ahlqvists far och det blev för sonen en mycket viktig uppgift att fullfölja det arbetet. A Ahlqvist ligger idag begravd på Runstens kyrkogård.

NORRA MÖCKLEBY KYRKOÅRD

Fastighetsbeteckning: Bröttorp 13:1, N. Möckleby socken, Mörbylånga kommun, Södra Ölands härad, Kalmar län, Öland.

Befolkningstal: 1805: 746 inv, 1876: 1165 inv, 1900: 883 inv, 1923: 682 inv, 1957: 574 inv, 2003 (tillsammans med Sandby och Gårdby socknar): 1068 inv.

Kyrkomiljön

N Möckleby kyrka ligger på Ölands östra sida utmed den väg som går från Föra i norr till Ottenby i söder. Kyrkan ligger i norra delen av byn där det idag finns såväl äldre bebyggelse som villaområde. Söder om kyrkan ligger det f.d. skolhuset som byggdes 1896. I vinkel med denna byggnad ligger kantorsbostaden som byggdes 1927-28. Öster om kyrkan finns prästgården som idag är såld till privatpersoner.

Kyrkan

En kyrka uppfördes i N Möckleby under senare delen av 1100-talet. Den bestod av långhus och ett torn i väster. Omkring år 1200 uppfördes ett torn även i öster och kyrkan förvandlades till en klövsadelkyrka. Sakristian i norr tillkom omkring år 1300. Flera om och tillbyggnader gjordes sedan fram till att den nuvarande kyrkan byggdes 1824. Då revs östtornet och långhuset. Ett nytt långhus ritat av arkitekten J. W. Gerss uppfördes. Västtornet påbyggdes med en lanternin och en portal från det medeltida långhuset överfördes till tornet. Denna fungerar idag som kyrkans västra ingång. Frånsett tornet, som har en ålderdomlig karaktär, är kyrkan såväl interiört som exteriört byggd i nyklassicistisk stil med stora rundbågiga fönster, innertak med trätunnvalv och för stilen typiska dekorelement i inredningen. Under 1900-talet har kyrkan genomgått fyra större renoveringar 1922-23, 1954-55, 1969 och 1988.

Kyrkogårdens historik

Norra Möckleby kyrka och kyrkogård ligger mitt ibland förhistoriska gravfält på östra landborgen. Troligen har det funnits betydligt fler gravar än de som idag är synliga men de har med åren bortodlats. Gravfälten är från järnåldern och en del av gravarna kan med säkerhet dateras till vikingatid. De förhistoriska lämningarna visar att platsen har en lång historia som centrum i bygden. En stenkyrka började byggas i slutet av 1100-talet och kring denna anlades en kyrkogård. I dag finns en gravvård från 1300-talet i kyrkans golv. Texten är bortnött men hällen ska enligt en äldre avskrift av texten ha tillhört Olof Rasta och hans hustru Christina. I äldre förteckningar nämns ytterligare tre hällar från 1300-talet men de är idag förstörda. Den medeltida kyrkogårdens utsträckning och utseende vet man inget om.

Från 1600-, 1700- och 1800-talen finns flera avbildningar av kyrkan och ibland är också kyrkogården med. På en karta över Norra Möckleby från 1641 är kyrkogården ett rektangulärt område med ingång i sydvästra hörnet. Utanför ingången ligger en bod. Om denna avbildning stämmer, vilket inte är helt säkert, gjordes en del förändringar i slutet av 1600-talet eller början av 1700-talet. På Petrus Frigelius bilder från 1749 är kyrkogården fortfarande rektangulär till formen med de största ytorna i söder. Platsen omgärdas av en mur. Ingångar som markeras av enkla stigluckor finns i öster, väster och söder. Söder om kyrkan har Frigelius ritat ut ett stort antal gravvårdar i form av hällar. I ett fall förefaller det röra sig om en tumba. Detta utseende verkar kyrkogården ha behållit. När N. I. Löfgren avbildar kyrkan 1818 återfinns murar och ingångarnas placering på samma platser. Ingångarna har dock fått mer påkostade stigluckor. I söder syns också en klivstätta, till vänster om stigluckan. På Löfgrens bild finns också en byggnad i kyrkogårdens nordöstra hörn.

Det var dock inte bara de döda som grävdes ner på kyrkogården i Norra Möckleby. År 1786 påträffade en gammal fattig man en mynnskatt. På vad som beskrivs som ett avsides ställe på kyrkogården grävde han en grav åt sitt barnbarn när han hittade 29 stycken holländska och tyska mynt från tidigt 1500-tal. Enligt en annan uppgift ska mynten varit daterade till perioden 1365-1450. Mynten löstes in av Vitterhetsakademien för 63 riksdaler, 42 skilling och 9 rst specie. Ytterligare 10 mynt ska ha påträffats 1792.

Liksom många andra av de öländska kyrkorna byggdes kyrkan i Norra Möckleby om. Det gjordes 1824. Man valde dock att behålla västtornet från slutet av 1100-talet. Några år senare, 1830, genomfördes i Norra Möckleby en inventering av fornminnen. I handlingarna från detta arbete som genomfördes för flertalet av öns kyrkor, finns fyra äldre gravminnen omnämnda. Två hällar, den ena från 1650-talet och den andra från 1700-talets andra hälft användes som trappflisor vid ingången i öster. De hade tidigare varit vårdar över Simon Olofson Blix och hans hustru Maria Hansdotter Langlij samt prästen Petrus Collstadius och hans hustru Chatarina Dahlera. Den sistnämnda hade tidigare, enligt uppgift, legat i sakristians golv. På kyrkogården fanns en häll från 1804 över prästen Jonas Lindström och hustrun Anna Beata Brauner. Den fjärde gravvården som omnämns i materialet är en del av en sten som tidigare stod som huvudmärke vid en gravplats men som togs bort när en ny uppdelning av kyrkogården gjordes. Gravvården hade en del dekor kvar, änglahuvud och korslagda vingar samt oval med girlang omkring, men ingen inskription är återgiven. Inskriptionen berättar om Katarina som var dotter till Andreas Göt och dog 1662. Vården står idag vid klockstapeln i södra delen av kvarter A. Den nya uppdelning av kyrkogården som omtalas i fornminnesinventeringen kan ha gjorts åren efter kyrkans ombyggnad. Även kyrkogården påverkades ju i högsta grad av att bygget pågick och när man fått en ny, fin kyrka ville man kanske också städa upp på kyrkogården. Kyrkogårdens mur ska dock enligt Abraham Ahlqvist ha lagts om 1801 av skradd, gråvit kalksten. Det finns inga uppgifter om att muren ska lagts om under senare tid.

I Kalmar läns museums samlingar finns flera fotografier som visar Norra Möckleby kyrka och delar av kyrkogården. Tyvärr saknar flera av bilderna datering. En av bilderna är dock genom sin kvalitet uppenbarligen äldre än de övriga. Denna bild visar kyrkan och delar av kyrkogården från sydväst. Bilden är troligen tagen i slutet av 1800-talet eller början av 1900-talet. Kyrkogården var vid den här tiden, som så många andra, närmast en vildvuxen äng. I gräset syns ett flertal gravkullar överväxta med murgröna. Vid några av dessa gravkullar finns också en vård. Den vanligaste typen av gravvård är en låg, rundad sten krönt av ett kors. Möjligen är en gravplats sydväst om kyrkans ingång omgärdad av smidesstaket. Detta återfinns även på nästa bild som troligen är från 1930-talet. Nu har antalet gravvårdar ökat betydligt. Det finns också fortfarande ett stort antal gravkullar. Ett flygfoto från 1935 ger en god överblick över platsen vid den här tidpunkten. Bilden är tagen från söder. Hela kyrkogården omgärdas av en trädkrans av lövträd. Hela kyrkogården liksom de båda gravkvarteren söder om kyrkan har formen av en något skev rektangel. Raka grusgångar går från kyrkogården ingångar i öster, väster och söder fram till kyrkan. Flera av gravplatserna är belagda med grus och i några fall kan man också ana omgärdningar i form av häckar.

I samband med förslag till renovering 1921 sägs att den gravhäll som använd som trappsten bör flyttas och ställas upp utmed kyrkans södra vägg väster om den ingång där den nu ligger. Detta gjordes troligen inte.

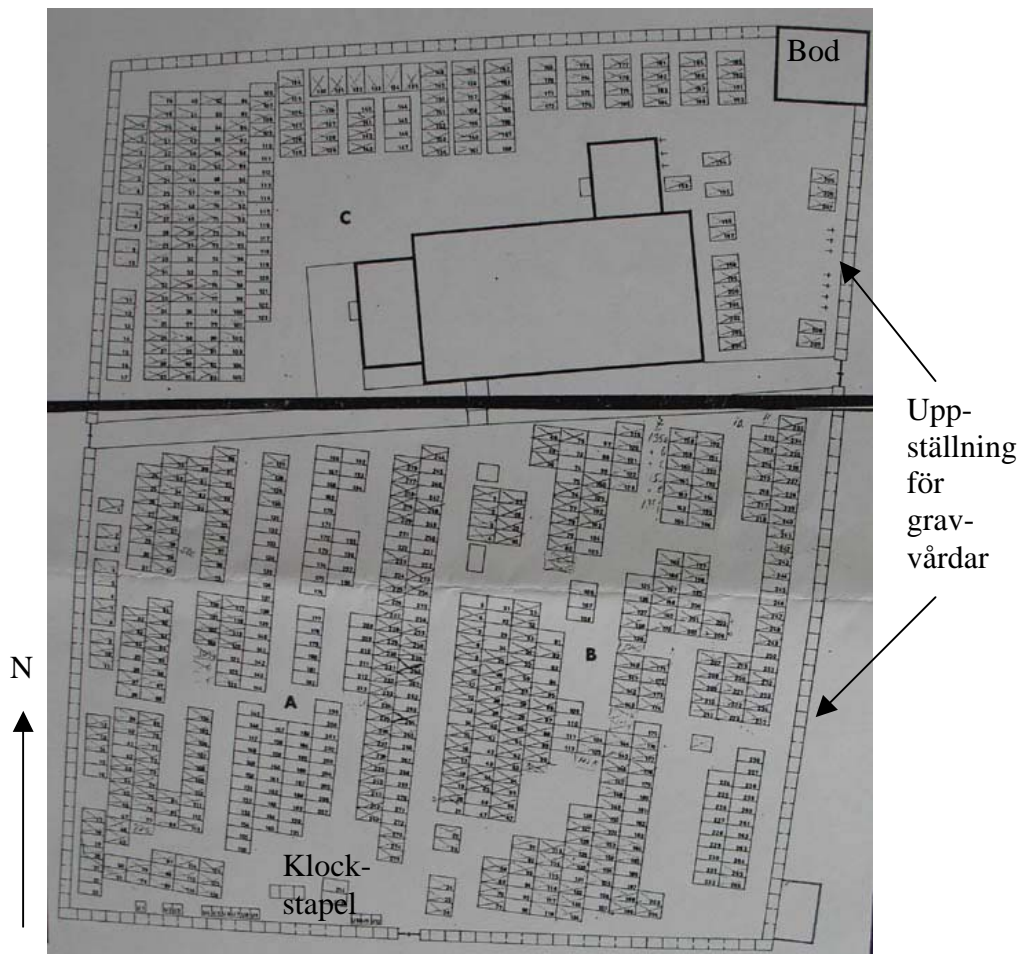
År 1949 genomfördes en inventering av kyrkogårdar i Växjö stift. På initiativ av Ivar Hylander skickades en frågelista till stiftets församlingar. Norra Möckleby var en av dem som svarade. Genom svaren får vi veta att kyrkogården inte genomgått någon känd utvidgning. Runt kyrkogården fanns en trädkrans av lönnar och askar planterad. I äldre tider var kyrkogårdarna indelade så att varje bysamfällighet hade sitt område på kyrkogården. Detta system tillämpades ännu 1949 på Norra Möckleby kyrkogård. Flera äldre gravar hade vid denna tid kvar sina gravkullar med murgröna men det hade blivit allt vanligare vid nyanläggning av gravar att man slätade ut gravkullen och omgav gravplatsen med en häck. Stenramar hade förekommit men skulle vid den här tiden ha förbjudits. En ritning över gravvården måste lämnas för granskning till kyrkorådet. Gravvårdar av ”störande storlek och form” fick inte förekomma. Tidigare var det vanligt att på vårderna ange namn, familjegrav och gårdsnamn men nu hade även födelse- och dödsdata blivit vanligt. Hänvisningar till bibeln eller psalmboken förekom mera sällan. Det vanligaste materialet var öländsk kalksten. Söder om kyrkan ska en skulpterad häll av kalksten ha stått. Möjligen är detta den kalkstensvård som idag står vid klockstapelns.

I början av 1960-talet väcktes frågan om att bygga en klockstapel för en äldre kyrkoklocka. Klockan kunde inte längre användas eftersom den var spräckt men eftersom man ansåg att klockan hade en vacker dekor ville man bevara den. Den är gjuten av Gert Meyer 1643. Arkitekt Nils Carlgren, Kalmar, ritade ett förslag. Klockstapelns uppfördes i kyrkogårdens södra del.

År 1963 gjordes en besiktning av kyrkan som även omfattade kyrkogården. Församlingen hade tydligen planer på att upprätta en långsiktig plan för kyrkogårdens utnyttjande och det ansåg man vid besiktningen vara önskvärt. Området öster om kyrkan skulle snyggas upp. Man föreslog att kyrkans brandstege och likboden skulle flyttas samt att muren mot löneboställets ladugård skulle tas bort. Kyrkans brandstege är idag borta men likboden används idag som förråd och muren mot lönebostället finns kvar.

En minneslund anlades 1995 i kyrkogårdens sydöstra hörn. I minneslunden placerades 2002 ett ljusträd.

I beslut från länsstyrelsen 2001 och 2004 gavs tillstånd att belägga en del grusade ytor med kalkstensplattor. I det första beslutet gällde det gången från kyrkogårdens ingång i väster fram till kyrkans ingång i väster och den plan som finns framför ingången. Det andra beslutet gällde ytor vid redskapsställ.

Karta över N Möckleby kyrkogård

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Norra Möckleby kyrkogård är i det närmaste rektangulär till formen. Kyrkan ligger i norra delen av kyrkogården med de största gravytorna söder om kyrkan. Det finns dock gravplatser runt hela kyrkan. Kyrkogården är indelad i tre kvarter, A-C. I kvarteren blandas gamla och nya gravvårdar. Det finns också en hel del lediga gravplatser. På kyrkogården finns flera mycket ålderdomliga gravvårdar bevarade bl.a. en samling av kalkstenscors som står uppställda öster om koret.

Omgärdning

Hela kyrkogården omges av en kallmurad kalkstensmur. Bitvis har muren förstärkts med cement. På utsidan av muren i väster finns järnringar i muren. Här bands hästarna medan man var i kyrkan. I norr är delar av muren överväxt med murgröna.

Ingångar

Kyrkogården har tre ingångar som ligger i öster, söder och väster. De har dubbla svartmålade smidesgrindar mellan vitputsade stolpar. Varje stolpe täcks av en skiva kalksten. Grinden i väster bekostades enligt en inskription på grinden av byarna i den norra delen av socknen 1830 och den östra av södra delen av socknen 1831.

Kyrkogårdens ingång i öster. De dubbla smidesgrindarna bekostades av bönderna i den södra delen av socknen 1831. (KI N Möckleby kyrkog 004)

Kyrkogårdens mur från nordväst.
(KI N Möckleby kyrkog 016)

Vegetation

Trädkrans: En trädkrans finns runt hela kyrkogården. Enstaka träd har under de senaste 20 åren bytts ut mot nya. Flera sorters träd finns representerade: Ask, alm, lind, oxel, lönn och blodlönn.

Övrigt: I anslutning till minneslunden är en tujahäck planterad.

Gångsystem

En gång går från kyrkans ingång i väster till ingången i öster. Den är i väster belagd med kalkstensplattor och i öster med grus. Från denna går en mindre gång, belagd med kalkstensplattor, fram till kyrkans ingång i väster. Tidigare gick en gång från kyrkans ingång i söder till kyrkogårdens ingång i söder. Denna är idag insådd med gräs men kan ännu tydligt urskiljas.

Gravvårdstyper

De äldsta gravvårdarna på Norra Möckleby kyrkogård är de kalkstenshällar som finns bevarade. De dateras främst till 1600- och 1700-talet. Ett fåtal av dessa ligger idag på kyrkogården. En ligger i kyrkans grund och en återfinns som trappflisa vid den södra ingången. Flera hällar ligger idag som golv i det kombinerade bårhuset och förrådet. Under 1800-talet försvann de liggande vårdarna till förmån för de stående. En vanlig typ av vård från 1800-talet på Norra Möckleby kyrkogård är kalkstens Kors. Dessa ska ha tillverkats av en stenhuggare Jansson i Långrålla. Flera av dess står idag uppställda öster om kyrkans kor. I slutet av 1800-talet blev de höga vårdarna av svart eller grå granit moderna tillsammans med mindre vårdar i samma material och utförande. Vid den här tiden fanns fler konstruktningar som inspirerade till vårdarnas utformning. En av dessa var nationalromantiken. Karaktäristiskt för gravvårdar som är nationalromantiskt inspirerade är oslipade ytor och asymmetriska krön. Tanken är att gravvården ska efterlikna förhistoriska gravmonument och runstenar. En annan viktig influens som blir allt vanligare under början av 1900-talet är antiken. Denna konststil kallas klassicismen. Typiska drag hos gravvårdar är symmetriska krön, slipade ytor och dekorelement som urnor, draperingar och kransar och gurlanger av löv. När det gäller dekoren på gravvårdarna var också den kristna symboliken naturligtvis också viktig. Vanliga kristna dekorelement var t.ex. kors, facklor, oljelampor och duvan. Vid tiden kring sekelskiftet 1900 förefaller det ha varit vanligt att man införskaffade en stor familjevård. Varje grav inom familjegravplatsen markerades med en gravkulle överväxt med murgröna. På äldre fotografier kan man se flera gravkullar över hela kyrkogården, men inte så många gravvårdar. Den

klassicistiska stilen blir alltmer framträdande när det gäller gravvårdarnas utformning. Viktiga drag hos gravvårdar från 1930-50-talen är den symmetriska uppbyggnaden med parställda pelare samt de raka eller flackt trekantiga krönen. På de flesta kyrkogårdar, så också i Norra Möckleby, infördes regler för hur höga gravvårdarna fick vara. Från slutet av 1950-talet och framåt blev gravvårdarna enklare och mer enhetligt utformade. Vårdarna är rektangulära med ett enkelt kors eller blomsterslinga som dekor. På 1970-talet började man att dekorera gravvårdarna med talldungar och uppgående solar.

Under 1990-talet kan man se en uppluckring av bestämmelserna kring gravvårdarnas utformning. Idag är formerna mer varierande och ofta mjukare. Under 1900-talets första hälft var det vanligt att man omgärdade gravplatserna och belade dem med grus. På Norra Möckleby kyrkogård har funnits omgärdningar i form av häckar, stenramar och gjutjärnsstaket. Idag finns endast enstaka rester kvar av detta. Under 1900-talets första hälft var det också vanligt att ange den dödes yrkestitel på gravvården. På Norra Möckleby kyrkogård finns gravvårdar med titlar men inte i någon större omfattning. Titlarna försvann i det närmste i mitten av århundradet. Under senare år har en ny form dykt upp. Gravvården får en dekor som knyter an till den dödes intresse eller yrke, men detta har ännu inte blivit vanligt på Norra Möckleby kyrkogård. På landsortskyrkogårdar har det under hela 1900-talet varit vanligt att ange från vilken by eller gård den döde kommer. På Norra Möckleby kyrkogård finns det angivet på majoriteten av vårdarna.

Klockstapeln för den spräckta klockan från 1600-talet byggdes på 1960-talet i södra delen av kvarter A. (KI N Möckleby kyrkog 025)

Den f.d. likboden som idag används som förråd. Golvet i byggnaden är lagt av gamla gravhällar. (KI N Möckleby kyrkog 068)

Minneslund

Minneslund ligger i kyrkogårdens sydöstra hörn. Den avgränsas av en tujahäck som är öppen mot nordväst. Platsen markeras av ett kalkstenskors med texten minneslund. Detta står i en plantering med ölandstok, krypen och sommarblommor. Här finns också ställ för blomvaser och ett skåp för ljus. Mot tujahäcken står en bänk. I planteringen och vid häcken står flera låga ljusstolpar.

Byggnader

I kyrkogårdens nordöstra hörn finns en byggnad av sten. Fasaden är putsad och avfärgad i vitt. Taket är belagt med rött tegel. I söder finns två gluggar och två dörrar av trä. De sistnämnda är svartmålade liksom övriga snickerier. Inne i byggnaden är golvet belagt med gamla gravhällar. Byggnaden används idag som förråd och redskapsbod.

I södra delen av kvarter A står en klockstapel. I denna hänger en klocka som tagits ur bruk. Den göts 1643 av Gert Meyer. Klockan är idag spräckt men församlingen ansåg att den hade en vacker dekor och ville därför bevara den. Arkitekt Nils Carlgren har ritat den klockstapel som uppfördes i början av 1960-talet. Den består av två pelare av murad kalksten och täcks av ett tälttak i trä.

Övrigt

Äldre gravvårdar som tagits bort från kyrkogården är dels uppställda öster om kyrkan, dels sydost om kyrkogården.

Man kan i kyrkogårdsmuren hitta rester av äldre tegelpannor märkta WNS. Dessa kommer från Wärnanäs tegelbruk som var i drift vid slutet av 1700-talet fram till sekelskiftet 1900. En stor del av deras produktion skeppades till Öland. Än idag kan man se rester av tegelbruket norr om den Oxenstiernska byggnaden på Wärnanäs.

Beskrivning av gravkvarteren A-C med kulturhistorisk bedömning

Allmän karaktär

Kvarter A och B är belägna söder om kyrkan och kvarter C runt kyrkan i övriga väderstreck. Flest gravplatser finns i de båda kvarteren söder om kyrkan. Gravvårdarna är placerade i rader och vända mot öster eller väster. I kvarter A är samtliga vårdar vända mot öster. Flera lediga gravplatser finns i samtliga tre kvarter. Kyrkogården är öppen och överskådlig med en blandning ålderdomligt av och modernt.

Kvarter A från sydost. (KI N Möckleby kyrkog 018)

Kvarter B från nordost. (KI N Möckleby kyrkog 030)

Gravvårdstyper

På Norra Möckleby kyrkogård finns en blandning av gravvårdar från de senaste 200 åren. Äldst är pastor Jonas Lindströms gravhäll från 1804 i kvarter B. I kvarteren A och C kan man se en liten övervikt för gravvårdar från 1900-talets andra hälft men även i dessa båda kvarter finns gravvårdar från 1800-talet.

Denna kalkstensvård från 1662 står idag uppställd i anslutning till klockstapeln. Vården minner om Katarina som var dotter till Andreas Göt. Denna typ av gravvård är idag ovanlig.
(KI N Möckleby kyrkog 027)

Fram till mitten av 1900-talet fanns flera gravkullar av murgröna på N Möckleby kyrkogård. På bilden syns tre av kyrkogårdens fyra bevarade gravkullar. I bakgrunden syns några av de ålderdomliga kalkstenskors som står uppställda utmed kyrkogårdens östra mur. De ska vara tillverkade av en stenhuggare Jansson från Långrälla.
(KI N Möckleby kyrkog 051)

Från slutet av 1800-talet och fram till idag följer gravvårdarna på Norra Möckleby kyrkogård den allmänna trend som beskrivits tidigare i rapporten. De höga stående gravvårdarna, ofta av svart granit, är framträdande trots att de inte är många till antalet. Den vanligaste typen av gravvård är de låga, rektangulära vårdarna med dekor typisk för olika perioder under 1900-talet. Majoriteten av gravvårdarna är av granit. Vanligast är svart och grå granit men även röd förekommer. Liksom på de flesta kyrkogårdar på Öland är kalksten som material i gravvårdarna vanligare än på fastlandet. Av särskilt intresse på N Möckleby kyrkogård är de ålderdomliga kalkstenskors varav det finns flera bevarade på kyrkogården. Majoriteten av dem står idag uppställda öster om kyrkan men några förefaller stå kvar på sina ursprungliga platser. De ska vara tillverkade av en stenhuggare Jansson från Långrälla. Förutom dessa material finns två kors av gjutjärn i kvarter B. I kvarter C finns en modern vård i form av en pelare som är tillverkad av cement och fyra gravkullar överväxta med murgröna. Tidigare var de flesta gravplatser omgärdade och belagda med grus. Idag finns en sådan gravplats kvar i kvarter C. Omgärdningen är här i form av en stenram. Ytterligare två gravplatser har kvar sin omgärdning i form av ett smidesstaket och en buxbomshäck men båda är insådda med gräs. De yrkestitlar som anges på gravvårdarna har med några få undantag koppling till jordbruket eller kyrkan. Vanligast är titeln lantbrukare. Två ovanliga titlar är undantagshustrun och den fina titeln lantbrukarparet. På majoriteten av gravvårdarna är den dödes hemort angiven.

Övrigt

Israel Ahlqvist blev kyrkoherde i N Möckleby 1844 och prost över Ölands medelkontrakt 1866. Ahlqvist var en lång man som var mycket intresserad av jakt. Innan han blev kyrkoherde i N Möckleby var han bl.a. verksam som komminister i Runsten. År 1824 gjorde en dagboksskrivande ölandsresenär ett besök hos honom. Det var inga smickrande ord han hade att säga om komministerns hushåll. Maten var dålig och sängplatsen bestod av råghalm på golvet. Man kan väl tänka sig att det blev bättre ordning när han gifte sig 1828.

Gravvård i kvarter C över prosten Israel Ahlqvist, död 1879, och hans hustru Catharina Maria Bruun, död 1861. Vården är av kalksten krönt med ett marmorkors. (KI N Möckleby kyrkog 052)

Karl Hansson från Hagbys familjegrav i form av en pelare gjuten i cement i kvarter C. Vården är tillverkad 19? av Karl Hansson själv. (KI N Möckleby kyrkog 057)

Kulturhistorisk bedömning

De tre gravkvarteren har samma karaktär med gravvårdar stående i gräsmatta. Här finns en blandning av gravvårdar från olika tider. Flera av dessa har ett stilhistoriskt och/eller hantverksmässigt värde. Hos enskilda gravvårdar finns också lokal- och personhistoriska värden att värna dels genom de titlar som finns angivna, dels genom den kunskap som finns om en del av de gravsatta. Gravvårdar från mitten av 1800-talet och äldre ska tillsammans med smidesstaket och gravvårdarna av gjutjärn föras in på församlingens inventarieförteckning. Det gäller även de vårdar som tagits bort från kyrkogården och står uppställda. Gravplatsen som är belagda med grus och har kvar sin omgärdning bör bevaras. De utgör resterna av en utsmyckningstradition som idag är bort. Det gäller även de gravkullar överväxta med murgröna som finns kvar.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅRDEN I DESS HELHET

N Möckleby kyrkogård ligger på Ölands östra sida. Den kristna begravningsplatsen ligger omgiven av gravfält från järnålder och vikingatid vilket vittnar om att platsen varit ett centrum under lång tid. Kyrkogården anlades när den första kyrkan byggdes på 1100-talet. Inga utvidgningar av kyrkogården är kända. En omläggning av kyrkogården i samband med ombyggnaden av kyrkan 1824 ledde till en ny indelning i bysamfälligheter. Av detta kan man idag möjligen ana spår. Under 1900-talet har kyrkogården genomgått ytterligare förändringar. Gravvårdarna har placerats i raka rader och gravplatsomgärdningar, grusbelagda ytor har nästan helt försvunnit och området har såtts in med gräs. Detta var en utveckling som många kyrkogårdar genomgick från 1960-talet och framåt.

Eftersom N Möckleby kyrkogård använts under lång tid finns här en blandning av gravvårdar och gravplatsutsmyckningar som berättar om skiftande synsätt när det gäller begravningstraditioner och synen på döden. Enstaka gravvårdar och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal och många gånger om hantverksskicklighet. De rymmer information som handlar om person- och/eller lokalhistoria i form av personnamn, gårds- och bynamn samt titlar. De vanligaste titlarna är lantbrukare och hemmansägare. Den dödes hemort finns angivet på det stora flertalet vårdar. Gravvårdar från 1800-talets mitt och äldre ska föras in på församlingens inventarieförteckning tillsammans med gravstaketet av smide och vårdarna av gjutjärn. Kulturhistoriskt värdefulla för kyrkogården är också de omgärdade gravplatserna, den grusbelagda gravplatsen samt gravkullarna. De visar på äldre former av gravplatsarrangemang som en gång var vanliga på N Möckleby kyrkogård.

På N Möckleby kyrkogård finns flera ålderdomliga inslag t.ex. kyrkogårdsmuren från 1801 med järnringarna för att tjudra hästarna, smidesgrindarna som bekostats av socknens bönder, klivstättorna, den f.d. likboden och trädkransen. Alla dessa företeelser bidrar till upplevelsen av platsen. Kulturhistoriskt värdefulla är också de kalkstenscors som idag står uppställda i kvarter C utmed kyrkogårdens östra mur. De utgör exempel på en lokalhantverkstradition. Kyrkan och kyrkogården bildar tillsammans med omgivande bebyggelse i form av bl.a. prästgården, skolan och kantorsbostaden en värdefull kulturmiljö som visar på platsens betydelse i socknen.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från olika tider.

Sammanfattningsvis:

- N Möckleby kyrka och kyrkogård utgör ett administrativt och religiöst i centrum i socknen med rötterna i järnåldern.
- I kyrkogårdsmiljön finns flera ålderdomliga anläggningar som kyrkogårdsmuren, klivstättorna, smidesgrindarna och likboden.
- Bland gravvårdarna i N Möckleby kyrka och på kyrkogården finns exempel på vårdar från medeltid fram till idag.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvariskt Topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet
Kalmar läns museums topografiska arkiv
Lantmäteriet

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992

Erixon, Sigurd, Sveriges bebyggelse Kalmar län band IV, Uddevalla 1959

Hammaskjöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001

Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985

Håkansson, Gunnar, Öländska personminnen, Göteborg 1942

Norra Möckleby kyrka, Mörbylånga 1971

Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999

Ullén, Marian, Medeltida träkyrkor, 1 Småland samt Ydre och Kinda härad i Östergötland. Stockholm 1983

Muntliga uppgifter kyrkvaktmästare Kjell Johansson